

bp prof. dr hab. Jan Kopiec, prof. em.
ul. Łużycka 1
44-100 Gliwice
tel. +48 507 017 956
bpjan@kuria.gliwice.pl

UNIWERSYTET OPOLSKI
WYDZIAŁ TEOLOGICZNY
Katedra Historii Kościoła i Patrologii

Opinia o dysertacji doktorskiej:

Ks. Paweł K u m m e r, *Karol Wojtyła wobec reformy liturgicznej w archidiecezji krakowskiej*, Kraków 2021, ss. 381

Przedmiotem niniejszej oceny jest dysertacja ks. mgr-lic. Pawła Kummera, przygotowana na seminarium naukowym z historii XIX i XX wieku, prowadzonym w Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie - Wydział Historii i Dziedzictwa Kulturowego przez ks. prof. dr. hab. Jacka Urbana. Poświęcona została wątkowi dotykaniu dotychczas sporadycznie i częściowo w badaniach historycznych, natomiast swoją rozprawą jej Autor wskazał na bardzo szerokie możliwości wzbogacenia obszarów badawczych.

1. Uzasadnienie tematu

Przyjąć należy, że podjęty temat dotyczy wprawdzie niezbyt dawnego, lecz niezwykle interesującego okresu historycznego, jakim było stulecie XX, z Soborem Watykańskim II na czele. Już z tego względu należy podkreślić, że badawczy wysiłek skierowany na taki wyjątkowy okres, uznać należy za fakt ze wszech miar słuszny. Z jednej strony dysponujemy już w miarę bogatą historiografią dotyczącą dziejów Kościoła krakowskiego oraz jej pasterza w osobie Karola Wojtyły, biskupa, arcybiskupa-metropolity i kardynała, powstała w oparciu o zasoby dokumentacyjne, z drugiej - nie podejmowano dotąd kompleksowo tematu z zakresu recepcji uchwał tego Soboru w tak newralgicznej sprawie, jaką stanowi liturgia żywego Kościoła. Analiza pozornie może nie najważniejszych kwestii, związanych ze szczegółami dotyczącymi m.in. sprawowania i uczestniczenia w kulcie, funkcjami rozplanowanymi dla konkretnych osób, wnosi jednak nowe naświetlenie dla uchwycenia przynajmniej niektórych mechanizmów działalności Kościoła i posługiwania jego pasterzy. Spośród nich zainteresowanie tytułowym biskupem, który został papieżem Kościoła Powszechnego, ma swoje istotne znaczenie, bo dotyka najważniejszego urzędu w diecezji i otwiera przestrzeń

badawczą dla uchwycenia wielu szczegółów nie tylko z życia wyższych sfer hierarchii kościelnej, ale nade wszystko pozwala wniknąć w płaszczyznę najzwyczajniejszą, bo gwarantującą dotarcie do fundamentalnych zasad zwyczajnego poruszania się osoby ludzkiej, także wysoko postawionej.

2. Dotychczasowa historiografia zagadnienia i baza źródłowa

W przypadku badań historycznych oczywistą jest kwestia, że należało oprzeć ją na solidnie przeprowadzonej kwerendzie. Autor dysertacji pisze o prowadzonych poszukiwaniach we *Wstępie* (s. 11-12), a szczegółowy wykaz wykorzystanych materiałów źródłowych oraz pracowicie zgromadzonej bibliografii podaje w *Bibliografii* (s. 328-366). Nade wszystko cenne są materiały źródłowe, których autorem jest sam Karol Wojtyła - zwierzchnik archidiecezji krakowskiej. Po zamknięciu etapu kwerendy mógł ks. Kummer podsumować, że „kwerendę przeprowadzono w 13 archiwach i bibliotekach krajowych oraz zagranicznych. Wykorzystano 211 źródeł archiwalnych, 146 źródeł drukowanych, 1 pracę magisterską i 356 opracowań” (s. 2). Ten wynik jest niezwykle satysfakcjonujący. Przemawia z nich głównie sam hierarcha poprzez ukazanie jego aktywności, zawartych w takich seriach jak: księgi czynności pasterskich, protokoły z przeprowadzonych wizytacji parafii, kazania i przemówienia, listy pasterskie, konferencje do kapłanów, znacząca korespondencja. W jej efekcie Autor zdołał zgromadzić obfite wiadomości źródłowe, dotąd nie wykorzystane w takim wymiarze, jak na to pozwala ich zawartość i objętość. Jak już wskazałem, z wiadomych względów losy diecezji krakowskiej, dla której wysoki poziom posługi pasterskiej był faktem naturalnym oraz centralnym oczekiwaniem w łączeniu z nim wszelkich odniesień życia społecznego i kościelnego także w szerszej perspektywie, przekraczającej wyłącznie zasięg tego Kościoła partykularnego, były już nieraz przedmiotem udanych badań; zaznaczyć wypada, że to zainteresowanie znalazło ważny punkt niemal kulminacyjny w związku z przypadającym na rok 2000 tysiącleciem istnienia tej diecezji, chociaż kwestie *stricto* liturgiczne nie były szerzej analizowane. W efekcie, czego historyk tknie się ze spraw krakowskich, zawsze wchodzi w obręb realizowania i oddziaływania wielkich spraw. W tym aspekcie monitorowania posoborowej reformy liturgicznej sprawdza się ta prawda w zupełności. Podobnie w przypadku opracowań. Właściwie nie potrafię wskazać na znaczące luki. Odważyłbym się tylko wskazać, że o tzw. manifeście tynieckim z 1951 r. i udziale w nim księdza W. Schenka z diecezji opolskiej (por. s. 80-83) pisał ks. E. Mateja (*Fons et culmen. Liturgiczna działalność ks. Wacława Schenka (1913-1982)*, Opole 1997, s. 48-49); podobnie z korzyścią byłoby uwzględnienie bardzo dojrzałej biografii ks. F. Blachnickiego w

opracowaniu bp. Adama Wodarczyka (*Prorok żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) - życie i działalność*, Katowice 2008). To tylko tytułem przykładu, że takich miejsc, częściowo ocierających się o podejmowaną w niniejszej dysertacji problematykę, można jeszcze nieco dorzucić, ale nie wpływa to na kompletność wnioskowania Autora.

Dzięki temu wysiłkowi potrafimy nawet szczegółowo zapoznać się m.in. z dramatycznymi losami, jakie stały się udziałem wprowadzenia reformy liturgicznej w całym Kościele na przestrzeni jego dziejów. Jak zdecydowane echo stają przed oczyma badaczy chociażby niełatwe zmagania XVI-wiecznych reformatorów, także w dziedzinie liturgii, by przywrócić Kościołowi utracony z powodu ruchów reformacji protestanckiej kształt i możliwości posługiwania Ludowi Bożemu. Bo to jest fenomenem całej owej skomplikowanej kwestii, zarówno wtedy, przed blisko pięciu wiekami, jak i w połowie XX wieku: impuls wyszedł od członków Kościoła Powszechnego z różnych rejonów świata, sformułowany następnie bardzo pracowicie w trakcie niełatwych obrad ojców soborowych, więc reforma w naszym kraju, a tym bardziej w pojedynczym Kościele partykularnym, to tylko pastoralny wydzźwięk podjętego trudu, by liturgia stała się elementem niezwykle istotnym i budującym wiarę wspólnoty wierzących.

W niniejszym procesie badawczym jesteśmy w bardzo sprzyjającym układzie merytorycznym. Tytułowy aspekt posługiwania Kościoła związany jest w tym przypadku z hierarchią, który stanowi rzeczywisty wyjątek w plejadzie zwierzchników kościelnych: zaczął jako biskup pomocniczy przed Soborem, jako młody metropolita uczestniczył aktywnie w obradach tego dostojnego grona, i jemu przypadło wprowadzać wypracowane reformy w życie. Z pewnością on sam nie przypuszczał, że był to iście błogosławiony czas, by jako papież całego Kościoła, urzeczywistniać w wymiarze globalnym doświadczenia, zebrane i proponowane wcześniej w swoim Kościele diecezjalnym.

3. Konstrukcja pracy i rozwinięcie problematyki

Po zapoznaniu się z bogatym materiałem, uzyskanym w kwerendzie źródłowej, oraz po włączeniu dotychczasowych wyników w odniesieniu do problematyki reformy liturgicznej po II Soborze Watykańskim, mógł ks. P. Kummer przystąpić do realizacji swojego badawczego projektu. W efekcie przedstawia niniejszym swoje dzieło: po krótkim *Opisie bibliograficznym pracy* (s. 2-3), *Spisie treści* (s.4-6), *Wykazie używanych skrótów* (s. 7-8), i *Wstępie* (s. 9-16) następuje 6 rozdziałów: I. *Ruch odnowy liturgicznej w Kościele Rzymsko-katolickim w I połowie XX wieku* (s. 17-68); II. *Karol Wojtyła w życiu liturgicznym archidiecezji krakowskiej*

do 1962 r. (s. 69-115); III. *Abp Karol Wojtyła wobec soborowej Konstytucji o Liturgii i jej realizacji w Kościele Powszechnym i w Polsce* (s. 116-176); IV. *Troska abp. Karola Wojtyły o budowę struktur diecezjalnych dla realizacji reformy liturgicznej* (s. 177-222); V. *Protektorat abp. Karola Wojtyły nad odnową liturgiczną w archidiecezji krakowskiej* (s. 223-261); VI. *Reforma liturgiczna w „Wojtyłowym” duszpasterskim Synodzie Archidiecezji Krakowskiej i I Synodzie Metropolii Krakowskiej* (s. 262-319). Całości dopełniają: *Zakończenie* (s. 320-327); *Bibliografia* (s. 328-366) oraz *Aneks ilustracyjny* - 26 fotografii, poprzedzonych ich spisem (s. 367-381).

Wyraźnie można zauważyć, że w sposób poprawny metodologicznie dysertacja prowadzi swój wątek według chronologicznego rozwoju zagadnienia. Każdy rozdział poświęcony jest rozważaniu poprawnie wyeksponowanych przejawów życia liturgicznego. W tym postępowaniu badawczym niezaprzeczalną zaletą przedstawionej rozprawy jest umiejętność jej Autora bardzo plastycznego przedstawienia narastających wyzwań, jawiących się przed Karolem Wojtyłą w Krakowie, zwłaszcza „rozgryzania” głównych tematów, czyli nade wszystko przyswajanie sobie zamysłów ojców soborowych w odniesieniu do szerokiego tła życia liturgicznego, przez co bez wątpienia należy w pierwszym rzędzie rozumieć stworzenie duchowej przestrzeni wiary do prowadzenia życia z Chrystusem poprzez udział w misterium, realizowanym przez Kościół. Obok „wielkich teologicznych tematów” niebagatelnie plasują się pastoralne uzgodnienia dotyczące m.in. sprawowania Mszy św. twarzą do ludu, wprowadzenie koncelebry, rozbudowanej służby liturgicznej ze szczegółowo wskazanymi zadaniami do wykonania, używanie pieśni mszalnych w j. polskim i stopniowe wprowadzanie języka narodowego w miejsce łaciny itd. Ten proces znamy, ale do dziś obserwujemy utrzymujące się napięcia w niektórych środowiskach, powodowanych uprzedzeniami czy niewłaściwie rozumianym przywiązaniem do tradycji. W tym wysiłku posiadane przez zwierzchnika archidiecezji krakowskiej walory intelektu, siły charakteru oraz stylu wypełniania niełatwych zadań na urzędzie zwierzchników diecezji, posiadały niezaprzeczalną wagę dla przeprowadzenia dzieła odnowy liturgii. Metropolita sam był liturgiem, nie poprzestawał tylko na teoretycznych zamyśleniach czy formułowaniu wskazań, ale praktycznie włączał się w odnowiony rytm rozumienia liturgii w swej archidiecezji. Ta uwaga odnosi się także do innych wątków, niezbędnych do poznania zarówno istotnej determinacji pasterza krakowskiego, jak również całokształtu ówczesnej sytuacji; tak rozumiem wydobyte przez Autora dysertacji interesujących uwag o mimo wszystko niejednorodnym stanowisku kapłanów archidiecezji względem programu reformy liturgii, z czym K. Wojtyła musiał się zderzyć niejedną raz. Poznanie niedostatków, czy braków w formacji ludzi

Kościła krakowskiego - przecież współpracowników metropolity - to również niezbędny składnik badawczych dokonań Autora dysertacji. Ten взгляд podyktował też Autorowi przytaczanie licznych cytatów z tekstów, pozostawionych przez K. Wojtyłę, by ukazać Jego sposób myślenia i korzystania z osobistych doświadczeń jako ojca Soboru, ale też uważnego i wrażliwego pasterza swego Kościoła partykularnego. W tym nurcie oceny na pochwałę zasługuje umiejętność syntetycznego ujmowania przez Autora szerokich wątków. Ich wkładem, jako bardzo przydatne impulsy badawcze, są zgromadzone w pierwszym rozdziale uwagi wstępne o formującej się w Kościele od połowy XIX w. w sposób bardzo przenikliwy świadomości niedostatków życia liturgicznego. Wówczas charakteryzowały się one znaczącym formalizmem i rozejściem się aktu sprawowania kultu przez kapłana i niedocenieniem postaw ludzi wierzących, bo liturgia jest życiem i emanacją wiary Kościoła - to szeroki temat, który Autor umiejętnie w sposób daleko posuniętej syntezy porusza, nie zaburzając wytyczonego sobie celu badawczego. Dla bezkompromisowego dążenia hierarchy z Krakowa łączenie inspiracji powszechnego Kościoła z lokalnymi potrzebami własnej archidiecezji było akurat znaczącym atutem, a pomoc stanowił osobisty udział w tak wyjątkowym wydarzeniu, jakim był Sobór Watykański II, o czym ks. Kummer przypomina wiele razy. Dzięki takiemu potraktowaniu swoich badań Autor przekonuje, że zawsze ukazywała się potrzeba reformy liturgii w perspektywie dłuższego procesu, bo każdy historyk przyzna, że całe dzieje Kościoła to ustawiczne poszukiwanie adekwatnego do stanu wiary sposobu sprawowania i udziału Ludu Bożego w kulcie Kościoła. Liturgia stanowi przecież dyskretny, ale niezwykle istotny przejaw rozumienia Kościoła i świadomości poprawnej eklezjologii, więc może narzuca się w tym miejscu postulat, by chociażby w przypisach w formie dygresji podjąć związane uwagi, czy takie nastawienie występowało w odniesieniu do innych dziedzin życia Kościoła, jak np. świadomość biblijna ludzi wierzących, przekaz wiary, współpraca poszczególnych stanów w Kościele, itd. W moim przekonaniu ten aspekt komplementarnej uwagi zasługiwałby na odrębny rozdział, gdyż metodologicznie dotyka on zagadnienia odrębnego, wprost nie ilustrującego problematyki liturgii, ale z całą wyrazistością stanowiłby bardzo cenne uzupełnienie badanego zagadnienia. Jeszcze bardziej przekonująco ukazałaby się prawda, że kwestie liturgii i sprawowanie kultu to nie tylko okazjonalnie podejmowane kwestie, ale bardzo konsekwentnie obecne tematy dla dobra duchowego wiernych - w tym wątku należy z uznaniem podkreślić analizę studium K. Wojtyły „U źródeł odnowy” (s. 177 nn).

Dzięki niniejszej dysertacji pióra ks. P. Kummera, uzyskaliśmy portret Kościoła w archidiecezji krakowskiej i wypełnianego przez niego posłannictwa w sferze nadprzyrodzonej

w 2 połowie XX stulecia. Ukazane szersze tło - od naszkicowanego kontekstu wydarzeń historycznych, z wrogą postawą czynników państwowych i prowadzoną inwigilacją duchowieństwa, do wielu szczegółów z biografii Karola Wojtyły - umożliwia zyskanie właściwego obrazu wszystkich przedsięwzięć w przełomowym okresie II Soboru Watykańskiego i posoborowej reformy Kościoła nie tylko w sferze liturgicznej.

Zakończenie dysertacji (s. 320-327) stanowi właściwie *summarius* wyników badawczych. Przy przygotowaniu pracy do druku można jeszcze pokusić się o spojrzenie w przyszłość badawczą: co uczony historyk jeszcze mógłby wydobyć - podpowiadałbym poszerzyć postulaty w syntetycznym wymiarze o tło ogólnopolskie, do czego szerzej służą materiały Konferencji Episkopatu Polski czy przykładowo diecezji z innych zakątków naszej Ojczyzny; rozumiem, że to znacząco poszerzyłoby wizję zagadnienia, choć czasowo powiększyłoby wysiłki, ale stanowiłoby natchnienie dla komplementarnych badań nad żywotnym Kościele w całej Polsce.

4. Strona formalna pracy

Praca została napisana starannym, poprawnym językiem. Styl dysertacji jest potoczny, nie męczący czytelnika. Wyczuwa się, że dla Autora omawiane realia Krakowa i archidiecezji, w czym miejsce ruchliwego i aktywnego Arcypasterza jawią się bardzo plastycznie i przekonująco, a wiele konkretnych kwestii są dobrze znane z autopsji, więc domniemywać można niemal z absolutną pewnością, że posiadana znajomość opisywanych czy poruszanych w dysertacji realiów, mających wpływ na rozwijanie wątku badawczego, pozwala pozytywnie ocenić wrażliwość i kompetencje Autora, co znacząco podnosi stopień wiarygodności umieszczonych informacji. Znajduje to potwierdzenie w nawet częstych ujęciach wątków, gdy stawia pytania, które - wydaje się - należą do kategorii „co autor miał na myśli”, gdy rozważa nad słowami K. Wojtyły z jego kazań czy listów pasterskich. Zresztą przez całą dysertację przewija się dyskretnie podziw dla osoby Kard. Karola Wojtyły, uczucie wdzięczności za Jego determinację i odwagę w animowanie odnowy liturgicznej w Kościele na ziemi krakowskiej.

Pragnę też podnieść jako bardzo znaczący walor dysertacji niezwykle bogate i bardzo szczegółowe przypisy w liczbie 1240. Na podkreślenie zasługuje fakt, że zredagowane zostały niezwykle pieczołowicie w odniesieniu do zasobu archiwalnego - ich zapis formalny w każdym przypadku jest poprawny, a ich zawartość pozwala zdobyć dokładną orientację w ogromnym materiale dokumentacyjnym, bez którego Autor nie mógłby prowadzić podjętego

wątku badawczego. Na pochwałę zasługuje też taktyka Autora, co zauważyłem już wcześniej, wyrażająca się przytaczaniem w wielu miejscach dosłownych cytatów ze źródeł, zwłaszcza pochodzące z tekstów samego metropolity, co nie tylko ubogaca narrację, ale także przekonuje o realnej wartości tych źródeł, do których dostęp ma, mimo wszystko, dość wąskie grono. Ten aparat naukowy pozwala również śledzić poprawność toku badawczego jej Autora, bowiem w przypisach daje nie tylko zapisy bibliograficzne do wykorzystanych pozycji, ale potrafi korzystać z przypisów wyjaśniających i tłumaczących, rzadziej podejmuje dyskusję lub polemikę, ale to zawsze może się rozwinąć, jeżeli pozostanie wierny podjętej raz problematyce naukowej. Nie można pominąć też pozytywnego głosu o dołączeniu do tekstu fotografii kard. Wojtyły, by ukazać Jego zaangażowanie we wprowadzaniu zasad odnowionej liturgii w powierzonym Mu Kościele Ziemi Krakowskiej. W końcu na pozytywne podkreślenie zasługuje też fakt starannie wykonanego druku komputerowego; uchybień literowych spotyka się niewiele, które łatwo uważna korekta pozwoli wyeliminować.

Wniosek:

Przedstawiona dysertacja zasługuje - przy wszystkich wskazanych możliwościach jej dopracowania - na wysoką ocenę. Biorąc pod uwagę trafność wyboru tematu, obfitość zebranej i wykorzystanej bazy źródłowej, także i wykorzystanej literatury, nadto walory formalne rozprawy stwierdzam, że praca niniejsza odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim w rozumieniu Ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym art. 13 i wnioskuję do Rady Wydziału Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Gliwice, dnia 7 września 2021 r.

